

Mijn God, wat een
zoektocht

Mijn God, wat een zoektocht

Jan van Breevoort

Schrijver: Jan van Breevoort

Coverontwerp: Jan Klok/Jan van Breevoort

ISBN: 9789403651729

© Jan van Breevoort

Voorwoord.

Vooraf wil ik enkele mensen bedanken die mij geholpen hebben bij de voorbereidingen van deze publicatie.

Allereerst Jan Varkevisser. Hij heeft met zijn aanwijzingen om de tekst klaar te maken voor de computer mij op weg geholpen. Zonder zijn hulp zou het niet zover gekomen zijn.

Jan van Lenthe heeft vanaf het begin mee gelezen met een deel van de teksten en verbeteringen aangebracht. Dat heeft samen met zijn tips over de opmaak mij geholpen in mijn denkproces.

Theo Poot heeft het vierde hoofdstuk gelezen en mij ervoor behoed dat ik daar een historische onjuistheid in zou laten staan. Zijn opmerkingen n. a.v. dit hoofdstuk hebben mij er ook toe gebracht dat ik het gereviseerd heb. Ook dat heeft mij ook verder geholpen in mijn denken over deze dingen .

Jan Klok heeft mij geholpen bij het klaarmaken van de tekst voor de uiteindelijke publicatie. Zijn hulp was voor mij van grote waarde.

Mijn dank gaat eveneens uit naar mijn collega T.J.Oldenhuis. Wij hebben veel gesprekken gehad over allerlei theologische zaken en natuurlijk ook over onderhavig onderwerp. Dat heeft uiteraard ook zijn invloed gehad.

Voor al deze dingen wil ik mijn dank uitspreken.

Dat neemt natuurlijk niet weg dat ik zelf verantwoordelijk ben voor de tekst.

Jan van Breevoort.

Inleiding.

De titel die ik aan dit essay heb meegegeven is: ‘Mijn god, wat een zoektocht’. Een nogal dubbelzinnige titel. Wanneer mensen de verzuchting slagen: ‘Mijn god’, dan kunnen daarin verschillende gevoelens door klinken: een gevoel van opluchting of een gevoel van verwondering of een gevoel van ergens-tegenop-zien. Deze gevoelens vergezelden mij ook bij het schrijven hiervan.

Mijn leven lang ben ik eigenlijk al op zoek naar een antwoord op de vraag: ‘wat bedoel ik als ik zeg dat ik in god geloof?’ Want waar geloof ik dan eigenlijk in? Het is wel zo dat ik dit geloof ‘van huis uit heb meegekregen’.

Maar dat betekent niet dat ik een antwoord had of kreeg op die vraag, die mij al zo lang bezighoudt.

Integendeel. Die vragen drongen zich steeds sterker op. ‘wat bedoelen mensen toch als zij zeggen in god te geloven? Want mensen lijken daar zoveel verschillende dingen mee te bedoelen. En: ik ben opgevoed ‘in de christelijke traditie’, maar buiten die traditie zijn er ook velen die zeggen te geloven in god. Mensen die aanhangers zijn van zogenoemde andere godsdiensten. Hoe kan dat? Wat betekent dat woord ‘god’ dan nog? En wat is godsdienst dan eigenlijk? Gaat het alleen maar om ‘verschillende theorieën’ over ‘een soort opperwezen’? Waar hebben we het over als we het ‘over god’ hebben?

In hoofdstuk 3 zal de vraag naar de achtergrond van dat woord centraal staan en de vraag waar mensen met dat woord naar willen verwijzen. Daardoor wordt er wel een indicatie gegeven van de richting waarin wij moeten denken om een antwoord op die vragen te kunnen krijgen.

Deze titel klinkt als een verzuchting: Tijdens deze zoektocht drong zich bij mij steeds sterker op dat we stuiten op een geheimenis. Niet in die zin dat het gaat om een raadsel dat we na lang nadenken zullen kunnen oplossen. Maar om een geheimenis dat we nooit zullen kunnen doorgronden, maar dat wel ons leven mogelijk maakt en draagt en dus van fundamenteel belang is. Misschien is daarmee wel hetzelfde tot uitdrukking gebracht als datgene waar Augustinus op doelde toen hij zei dat we beter niet

over god kunnen spreken, maar er ook niet over kunnen zwijgen. (Zie hoofdstuk 2.1.) En juist dat deed mij meerdere malen verzuchten: 'zal ik deze onderneming ooit af kunnen ronden'? Het zat dicht aan tegen het gevoel van 'ergens tegen op zien'.

Het tweede hoofdstuk begin ik daarom dan ook met iets te met zeggen over de zo genoemde 'negatieve theologie', waarin sterk de nadruk gelegd wordt op dat geheimenis. En verder in dat hoofdstuk wil ik enkele gedachten uitwerken die de ondergrond vormen voor mijn godsbeeld.

Maar wat ik met deze titel met name ook wil uitdrukken is het volgende. In dit essay gaat het niet over de vraag wie of wat god is, maar over de vraag wat ik bedoel met het woord 'god'. Dat is wat anders. Ik kan immers de mysteries die ons omgeven niet ontraadselen, dus zeker niet een antwoord geven op de vraag wie 'de Bron is' van die mysterieuze werkelijkheid. Geen mens kan immers 'buiten zijn grenzen' iets weten.

Dit brengt met zich mee dat het om niet anders kan gaan dan om een zoektocht. Een zoektocht naar woorden die redelijk adequaat mijn gedachte over god weergeven, maar zodanig dat die gedachte ook in de lijn ligt van wat men vanouds met dat woord god wilde aangeven. Zoals de filosoof Hartshorne - zie onder - ook opmerkt.

Het leven is in zijn algemeenheid een zoektocht. Een zoektocht naar een manier van leven die het gevoel geeft: 'hier raken we het leven aan'. Is daar wel weg in te vinden?

Dit thema van zoeken - in relatie tot god - kunnen we in de bijbel dan ook regelmatig tegen komen. Bv. in psalm 27, waarin gesproken wordt over "het zoeken van gods aangezicht". De profeet Amos zegt namens god: "Zoekt Mij en leeft". (Amos 5:4) Jezus zegt: "zoek eerst het koninkrijk van god en zijn gerechtigheid". (Matth. 6:33) En ook lezen we: "wie zoekt zal vinden". (Bv. Lucas 11:9) Dit 'zoeken' heeft m.i. te maken met het zoeken naar de zin van, het doel van leven.

Dat zoeken is menselijk. De vragen waaruit dat blijkt beginnen al vroeg: welke opleiding zal ik doen? Wat voor werk wil ik doen? En als men eenmaal een opleiding doet of werk heeft komt de vraag: is dit echt wat ik wil? En verder nog dan deze vragen gaan de volgende: wat zal ik met mijn leven doen? Hoe zal ik dat gebruiken? Hoe zal ik dat invullen? Hoe wil ik er in staan? Wat

is het fundament waar ik op wil bouwen om mijn leven richting te geven? Anders gezegd: uit welke de bron wil ik leven en waar kan ik die vinden? Wat is het doel van mijn leven?

Blijkens ook o.a. allerlei 'geestelijke liederen' hebben dergelijke vragen rondom zoeken naar zin mensen bezig gehouden door de eeuwen heen. Denk aan liederen als : "Leer mij uw weg, o Heer "; "Leidt mij als een kind " en "Door uwe donk're sluier heen zoekt U mijn hart met zijn gebeen. O eeuw'ge bron van al wat is, o groot en diep geheimenis". Verderop in ditzelfde lied: "Gelijk de bloem naar zonnegloed, zo neigt mijn ziel naar 't hoogste goed. Ze is voor altijd aan U geboeid, o liefde die het al doorgloeit".

En dit geeft er ook blijk van een verwondering van mensen om een daaraan verbonden geheimenis waar het leven door omgeven is.

De filosoof Ch. Hartshorne stelt ook die vraag naar god en geeft een behartenswaardig commentaar. Voor de duidelijkheid zal ik hem vrij uitgebreid citeren. (dr. J. van der Veken. pag. 74 e.v.) : "Wat kan een filosoof bedoelen met het woord 'God', gegeven dat hij het gebruikt? Er zijn drie manieren om die vraag te beantwoorden. Een eerste is het te vragen aan de theologen. Maar theologen verschillen diepgaand over de betekeniscomponenten van deze centrale religieuze term en deze meningsverschillen zijn de laatste twee eeuwen eerder nog toegenomen. Wij kunnen dus deze terminologische vraag niet op deze manier beantwoorden."

Met deze vrij sarcastische opmerking maakt hij wel een punt. Het komt mij voor dat hij daarmee op hetzelfde doelde als de theoloog Helmut Gollwitzer, toen deze opmerkte dat het woord "God een allemanswoord geworden is" wat dus 'alles en niets' kan betekenen. (Gollwitzer 1988 pag. 89)

Deze nuchtere constatering is ook het uitgangspunt van mijn betoog. Want wij kunnen ook 'horen en zien' dat dit woord voor de meest uiteenlopende zaken gebruikt wordt. Het woord moet daarom toegelicht worden.

Maar wel op zo een manier dat het niet zomaar de 'zoveelste' poging is tot een 'definitie', maar een poging die recht doet aan de 'oorspronkelijke' bedoeling van het woord.

Hartshorne wil echter nog twee criteria gebruiken waar een

'betekenisinvulling' aan moet voldoen: "Een tweede manier om de vraag te benaderen is de volgende. Indien de methode of het systeem van een filosoof hem ertoe brengt een opvatting te formuleren die tenminste enige analogie vertoont met de centrale, leidinggevende idee die aan het werk is in de theologische bespiegelingen, maar vooral in de praktijk van een of meerdere van de hogere religies, dan mag hij die opvatting religieus noemen. Indien de analogie te zwak is, dan zijn er redenen om hem van woordmisbruik te beschuldigen."

Hartshorne wil hiermee dus o.a. zeggen dat het gebruik van het woord god herkenbaar moet zijn in 'theologische bespiegelingen', maar vooral herkenbaar moet zijn voor aanhangers van meerdere 'hogere' religies. Hoewel ik denk dat het geen recht doet aan 'de religieuze werkelijkheid om onderscheid te maken tussen 'hogere' en 'lagere' religies, denk ik wel dat Hartshorne daarin gelijk heeft dat de invulling van het woord god herkenbaar zou moeten zijn voor aanhangers van de verschillende religies en culturen waarin men dat woord gebruikt. Waar onlosmakelijk de moeilijkheid aan vast zit dat in die verschillende 'cultuurkringen' een anderen invulling gegeven wordt aan het woord god en daarom het godsbegrip verschillend is.

Dit neemt m.i. niet weg dat er wel een weg gevonden zou moeten worden waarop aanhangers van die verschillende 'cultuurkringen' zich in elkaars spreken over god zullen moeten kunnen herkennen. Zeker in een wereld waarin mensen met sterk uiteenlopende achtergrond, godsdienstig en cultureel, steeds meer contact met elkaar hebben lijkt het mij noodzakelijk .

Ik hoop dat dit essay een bijdrage kan leveren aan dat noodzakelijke proces van toegroeien naar elkaar ook in dit opzicht.

Hartshorne wil echter nog een derde 'criterium' hieraan toevoegen: "Een verdere overweging is de volgende. Grondideeën vinden op een of andere wijze hun oorsprong in de onmiddellijke ervaring of in de intuïtie , kortom in het leven zoals het concreet geleefd wordt. Verder kan op grond van alle klassieke opvattingen over God worden aangetoond dat hij niet alleen gekend kan worden op een louter onrechtstreekse wijze, door inferentie, maar dat hij op een of andere manier in alle ervaring mede gegeven moet zijn. Geen theïst kan zonder meer de universele 'immanentie' van God ontkennen." Hartshorne zegt

hiermee m.i. terecht dat het spreken over God aansluiting moet kunnen vinden bij menselijke ervaring. Ook dat element wil ik in het onderstaande benadrukken. Als het woord god immers niet beantwoordt aan menselijke ervaring lijkt het alle zin te verliezen.

In de titel van dit essay ligt echter vooral de gedachte dat het in het godsbeeld dat ik wil schetsen gaat om die macht die ik belijd als bron is van mijn bestaan: mijn god. De bron, waarvan ik tevens denk dat alleen die de wereld tot zijn bedoeling kan doen ontplooiën en de schepping tot zijn doel kan brengen.

Het hierboven gezegde betekent dat het godsbeeld dat ik in dit boek wil voorleggen persoonsgebonden (subjectief) is. Wat met zich meebrengt dat het om mijn godsbeeld gaat en dat kan niet anders dan betrekkelijk zijn. Het zou te pretentiefus zijn, maar ook onjuist, om te beweren dat dit het enige juiste godsbeeld is en dat mijn godsbeeld daarmee de waarheid zou zijn.

Het woord 'god' schrijf ik met een kleine letter. Omdat het niet een naam is, maar een begrip. Een soortnaam. Hoewel velen het identificeren met een naam. Maar er zijn vele goden. In de geschiedenis zijn er talloze 'zaken' god genoemd en nu wemelt het ook van goden.

Het 'soortbegrip' wordt dus ook wel als 'eigenaam' gebruikt. Dat kan het heel verwarrend maken en de vraag wat mensen met dat woord bedoelen nog urgenter.

Daarom schrijf ik het woord steeds met een kleine letter ook als het een verwijzing is naar die macht die Jezus aanduidt als 'zijn vader'.

Het lijkt mij belangrijk dat men zich bewust is van het feit dat er verschil is tussen 'soort' en 'naam'.

Alleen wanneer het woord aan het begin van een zin staat schrijf ik het met een hoofdletter en wanneer ik mensen citeer die het woord met een hoofdletter schrijven neem ik dat over. Ten slotte schrijf ik : "mijn God" wel met een hoofdletter omdat ik daarmee wil aangeven dat die macht de enige is die naar mijn idee terecht God genoemd mag worden en die ik dan ook belijd als mijn God.

Een godsbegrip is niet een 'voor altijd vastliggend gegeven'. Het groeit immers mee met levenservaring. Het is dynamisch,

beweeglijk. Want het leven is dynamisch. Een doorgaand proces. Daarom is geloven ook een doorgaand proces. Zoals iemand eens zei: “geloven blijft een zoeken”.(H. Arts 1982 pag.173 e.v) Het godsbeeld dat iemand heeft staat niet los van diens hele beleving en levenservaring die 'uiteraard' niet voor iedereen gelijk is. Dat is ook een factor die iemands - dus ook mijn - godsbeeld betrekkelijk maakt.

Deze zoektocht naar een antwoord op de vraag wat ik bedoel als ik zeg ‘ ik geloof in god’ heeft mij meer inzicht gegeven in mijn denken hierover en ik hoop hiermee - dat zeg ik op grond van mijn ervaring in het pastoraat - anderen die met dezelfde vraag worstelen te kunnen helpen.

Hoofdstuk 1.

Waarom deze vraag naar de betekenis van het woord 'god'?

Toen ik een keer op de trein stond te wachten hoorde ik iemand vragen aan haar vriendin: "Geloof jij in god?" Haar reisgenote leek door die vraag overvallen en zei uiteindelijk: "Nee". Toen zei de vragenstelster daarop: "Nee. Ik geloof het eigenlijk ook niet". Einde discussie. Natuurlijk weet ik niet of ze er in de trein later op terug gekomen zijn. Maar ik ben mijzelf gaan afvragen: wat zou ik zeggen als mij die vraag gesteld zou worden?

Mijn antwoord zou niet ontkennend zijn, maar ook niet bevestigend. Ik zou vragen: wat bedoel je daarmee? Wat bedoel je met het woord 'god' en wat bedoel je met het woord 'geloven'? Want aan zowel het woord 'geloven' als aan het woord 'god' worden verschillende betekenissen toegekend. En door verschillend woordgebruik kan deze vraag bij de één heel andere gedachten oproepen dan bij de ander.

Het woord 'geloven' kan verschillende gedachten oproepen. (zie 2.7) En zeker voor het woord 'god' geldt dat het niet éénduidig is. Dit is een allemanswoord geworden, zoals de genoemde theoloog Helmut Gollwitzer al lang geleden gezegd heeft. Een woord dat zo verschillend ingevuld wordt dat het geen concrete inhoud meer heeft. Waardoor ook dit woord bij de één hele andere gedachten kan oproepen dan bij de ander.

Het wordt nog ingewikkelder wanneer de vraag gesteld wordt: geloof je dat god bestaat? Want dan komt ook de vraag naar boven: wat is 'bestaan' ? Omdat er iets 'kan zijn', zonder dat het 'bestaat' althans op de manier waarop de dingen of mensen bestaan. Met dit laatste bedoel ik dan: tastbaar of meetbaar aanwezig zijn. Zo is liefde iets wat niet bestaat op de manier waarop de mensen of de dingen bestaan. Maar het is er wel en zelfs fundamenteel voor een zinvol bestaan. De gevolgen van 'het er wel of niet zijn van liefde' zijn wel degelijk tastbaar en ervaarbaar. Het is er als een 'kracht', een 'bezieling' oftewel een 'drijfveer'. Het is er wel, maar 'bestaat' niet. Nogmaals: niet op de

manier waarop mensen of dingen bestaan.

Zo zouden we dan ook t.a.v. god kunnen spreken: 'god is er wel, maar bestaat niet'.

Het veel gehoorde antwoord op de vraag of god bestaat nl. 'ik weet het niet, maar er zijn meer dingen tussen hemel en aarde die we niet begrijpen' maakt het voor mij nog onduidelijker. Want dit antwoord klinkt natuurlijk wel heel mooi en gewichtig ,omdat dit 'woord' afkomstig is van de Engelse toneelschrijver Shakespeare. Maar kunnen we god dan rekenen tot 'de dingen tussen hemel en aarde', nota bene: één van de dingen die voor ons ook nog onzichtbaar zijn? Dat wordt mij al te vaag.

Ja, het woord god is een allemanswoord geworden: een woord dat daardoor nauwelijks meer iets zegt. Daarmee wordt ook elke 'theorie' die in verband gebracht wordt met god ook weinig- tot nietszeggend. Want als niet duidelijk is wat er met het woord god bedoeld wordt worden ook allerlei gedachten die met god in verband worden gebracht inhoudsloos. Zo zijn er boeken vol geschreven over interessante gedachten als de mens die 'open is voor god' of 'gericht is op god'. Dat klinkt mooi. Maar wat zegt dat als het woord god nagenoeg betekenisloos is? Zo ook wanneer er geschreven wordt over 'verzoening met god'. Wanneer niet duidelijk is wat het woord god in dat verband inhoudt wordt alles wat men zegt over 'verzoening met god' toch ook wel erg onduidelijk.

Hetzelfde kunnen we zeggen voor de uitdrukking: 'De bijbel is gods woord' .Want wat is de betekenis daarvan als niet duidelijk is wat er met het woord god bedoeld wordt?

Stephen Neill schrijft: "De bijbel is voor alle christenen wel in zekere zin het woord van God, maar "velen hunner vinden het uiterst moeilijk precies te vertellen wat ze met die uitdrukking bedoelen". (Stephen Neill 1968 p 226. Zie ook bij noot 21 op p. 404).

Zijn bezwaar in deze tegen de theoloog Barth dat ook hij nooit goed heeft weten duidelijk te maken wat hij bedoelt met de uitdrukking: 'Woord van God' (St. Neill. 1968 pag. 404 bij noot 21) en dat daarom niet duidelijk is wat hij daarmee bedoelt deel ik dan ook.

Toegegeven: er schuilt een mysterie achter het woord god(zie hoofdstuk 2 van dit essay). Toch is het verhelderend om ons te

verdiepen in de betekenis van dit woord. Dan kan ook de betekenis van uitdrukkingen waarin het woord god voorkomt duidelijker worden.

Er zijn nog meer redenen om over de betekenis van het woord 'god' na te denken. Er zijn in onze westerse wereld soms merkwaardige zaken die uitgemaakt worden voor 'godsdienstig', maar tevens verschijnselen zijn waarvan wij ons af kunnen vragen wat het 'godsdienstige' daaraan is en wat het woord god daarmee dan nog inhoudt.

Het kan gaan om vrij onschuldige aangelegenheden, maar ook om zaken die incidenteel zeker (al of niet psychische) schade kunnen toebrengen aan mensen. Erger en indringender wordt dat wanneer godsdienst op zo een manier een makkelijke dekmantel kan worden voor het plegen van onrecht en onmenselijkheid in de wereld. Hoeveel onmenselijkheid, onrecht en wreedheden zijn er in het verleden niet geweest onder het mom van god(sdienst). En god(sdienst) wordt nog steeds makkelijk als dekmantel daarvoor gebruikt: het is immers nog steeds zo dat mensen worden vermoord, gekleineerd en misbruikt onder de dekmantel van kerk en/of godsdienst. En geweld gebruikt 'omdat dat gods wil zou zijn'. En we zien dat godsdienst veelal in de handen van machthebbers een instrument is om hun onderdanen uit te buiten en om hun macht te vergroten. Dat stelt 'godsdienst' toch wel in een erg bedenkelijk, ja in een onjuist licht. Karl Barth heeft niet zonder reden - ingegeven door zijn ervaringen met het nazisme in het tweede en derde decennium van de vorige eeuw - geschreven dat 'religie 'een zaak van de duivel is'.

Daarom is het van groot belang om te kunnen zeggen wat met het woord god en daarmee met 'het dienen van god' bedoeld wordt. Godsdienst zou toch moeten zijn wat het woord zegt: dienen van god.

Karl Barth zag in Christus het 'criterium' voor geloofwaardig spreken over en geloof in god. Want god 'openbaart' zich z.i. alleen in Christus '. Spreken over god buiten Christus om kan leiden tot 'duivelse' praktijken. Godsdienst los van Christus kan z.i. dan ook nooit een 'dienen van god' zijn. Dan komt de z.g. natuurlijke theologie om de hoek kijken. Een gevaar dat Barth zeker niet alleen zag in niet-christelijke godsdiensten - zoals wel eens gedacht wordt - maar ook binnen het christendom.

Vandaar zijn felle aanval op die natuurlijke theologie. (Dat is

spreken over god buiten Christus om). Daarover is veel discussie geweest. Maar in zekere zin heeft hij gelijk: het verschijnsel dat wij aanduiden met het woord 'religie' (of 'godsdienst') kan levensgevaarlijk zijn. Juist omdat het zo een makkelijke dekmantel kan worden voor onmenselijkheid en andere duivelse praktijken.

Zoals er bij hoogspanningskabels nog wel eens een waarschuwingbord staat: 'elektriciteit, levensgevaarlijk', zo zou er ook bij 'godsdienst' één moeten staan: 'godsdienst, levensgevaarlijk'. Waarbij ik natuurlijk niet doel op een dergelijk bord bij de ingang van een kerk, moskee of tempel. Maar wel zou het een terechte waarschuwing zijn bij alle uitspraken over en uitingen van godsdienst.

Ik kan dan ook goed begrijpen dat veel mensen negatief denken en spreken over god en over gelovigen en dat godsdienst in hun ogen dan ook bron van kwaad is. Zeker als mensen die zich zo uitlaten zelf te maken hebben (gehad) met negatieve gevolgen van z.g. godsdienst. Al is het niet juist om op zo een manier veralgemeniserend over godsdienst te spreken omdat dat onrecht doet aan 'godsdienst'.

Maar daarmee komt wel de vraag naar boven wat godsdienst dan 'eigenlijk is' evenals de vraag : wat mag 'godsdienst' heten? Is er een 'criterium' voor om daar een zinvol antwoord op te geven? Ik ben van mening dat dit wel zo, zoals in de loop van dit essay ook wel vaker naar voren zal komen. Nu wijs ik alvast op een gedachte van Stephen Niell, die ik voor een groot gedeelte wel deel. In zijn genoemde boek heeft hij geschreven dat we wel iets kunnen leren van fysici, nl. het toetsen van hypothesen aan de werkelijkheid om zo uit te maken of een hypothese klopt. (.S.Niell.1968 p.375-376) De uitwerking van wat godsdienst heet kan ook naar mijn idee 'toetssteen' zijn voor de waarachtigheid van en criterium voor al of niet terecht gebruik van het begrip godsdienst. De (on)waarachtigheid van godsdienst zal getoetst moeten worden aan de werkelijkheid.

Het woord god is ook één van de meest 'misbruikte en beladen' woorden. Wat Martin Buber hier ooit over geschreven heeft wil ik onderstrepen: "Ja, het is het meest belaste van alle mensenwoorden. Geen is zo bezoedeld, zo gehavend. Juist daarom mag ik het niet opgeven. De geslachten der mensen hebben de last van hun beangstigde leven op dit woord